การประดิษฐ์สร้างนาฏยประดิษฐ์จากคติความเชื่อเรื่องนาค ศรัทธานาคะ
Choreographic Invention Naga Principle Sattha Naga

สุดารัตน์ อาฒยะพันธุ์[1] และ ปัทมาวดี ชาญสุวรรณ[2]
Sudarat Atayaphan[1] and Pattamawadee Chansuwan[2]

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยความเชื่อ ความศรัทธา และปรากฏการณ์ในพื้นที่นาคาคติคำชะโนดเพื่อนำมาประกอบสร้างนาฏยประดิษฐ์ โดยมีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาความเป็นมา ความเชื่อ ความศรัทธาเรื่องนาคด้านการแสดงในพื้นที่คำชะโนด และสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงชุด ฟ้อนศรัทธานาคะ โดยใช้วิธีการศึกษาจากเอกสาร และเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามด้วยการสำรวจ สังเกต สัมภาษณ์ผู้รู้จำนวน 4 คน นักแสดงจำนวน 10 คน และประชาชนทั่วไป จำนวน 10 คน จากเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่ แบบสำรวจ แบบสังเกต และแบบสัมภาษณ์ที่มีโดยมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง และนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า ความเชื่อเรื่องนาคมีความสำคัญกับผู้คนในประเทศไทยโดยเฉพาะคนไทยในภาคอีสานแถบลุ่มน้ำโขงที่มรความเชื่อว่านาคคือเทพเจ้าแห่งสายน้ำเป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ และจากการศึกษาความเชื่อเรื่องนาคตลอดจนปรากฏการณ์ต่างที่เกิดขึ้นในพื้นที่คำชะโนด ทำให้พบเครื่องบูชาและการฟ้อนรำที่หลากหลาย ซึ่งล้วนมาจากจินตนาการแห่งความศรัทธาทั้งสิ้น พื้นที่คำชะโนดได้ถูกอธิบายว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ พื้นที่แห่งนี้ได้ถูกสร้างเรื่องราวจนกลายเป็นพื้นที่แห่งพิธีกรรม อีกทั้งกลายเป็นพื้นที่รองรับนาฏศิลป์ในรูปแบบต่างๆ และการสร้างสรรค์นาฏยประดิษฐ์ที่สัมพันธ์กับปรากฏการณ์ดังกล่าวผู้วิจัยได้นำหลักการทางนาฏยศิลป์ในด้านการกำหนดความคิด การประมวลข้อมูล การกำหนดขอบเขต การกำหนดข้อมูล และกำหนดองค์ประกอบอื่นๆ ที่ประกอบไปด้วย เครื่องแต่งกาย ดนตรี กระบวนท่ารำนำมาประกอบสร้างจนเกิดเป็นนาฏยประดิษฐ์ที่มีความสวยงามและมีสุนทรียภาพทางนาฏศิลป์

ความเชื่อ ความศรัทธาในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่กับผู้คน และการแสดงนาฏยประดิษฐ์ชุด ฟ้อนศรัทธานาคะ จึงเป็นปรากฏการณ์ทางนาฏกรรมที่จะรับใช้ชุมชนอย่างมีแบบแผนและแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ดังที่กล่าวมาอย่างชัดเจน

คำสำคัญ : นาฏยประดิษฐ์, นาคาคติ, ศรัทธานาคะ

---

[1]นิสิตหลักสูตรสาขาการวิจัยและสร้างสรรค์ศิลปกรรมศาสตร์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

[2]อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาการวิจัยและสร้างสรรค์ศิลปกรรมศาสตร์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ABSTRACT

This research is produced to show believes, faiths, and phenomenon of Naga in Kham Chanod area, a Buddhist forest temple near Kham Chanod village in Udon Thani province, in order to create choreography. The purposes of this research are to study about the background of believers of Naga as Choreography, the idea of dance artists of choreographer in Kham Chanod area, however, to also create the performance, Fon Sattha Naga from the worksheet study and the data collection concluded from four knowledgeable people, 10 actors and actresses, and 10 local people using the existing tools such as surveying, observing and interviewing, and this research will be presented in descriptive analysis.

The result of this research found that the Naga belief is important to those who are Thais and have lived alongside of Mekong River in northeastern Thailand. It's because the local people have believed that Naga is gods or goddesses of the river, and marked as prosperity. According to studies, the numbers of oblations and the diversity of dance arts have been found in Kham Chanod area. These evidences have been produced from the entire believers of Naga in order to pay their respects. Finally, Kham Chanod has been addressed as the sacred area and there has been told by generations to generations about its history. However, this area has become the diversity of dance arts. Regarding the creation of choreography related Naga history, the researcher team has used the principle of dance art in terms of determination of ideas, data processing, scoping, data determination, and defining other information consisted of costumes, instrument, and chorography to create the perfect and beautiful performance in Dancing Art.

The belief and the faith in the sacred area have constructed the relationship between the area and the people, especially the performance Fon Sattha Naga, would become the phenomenon in Dancing Arts using to pay respect for the Naga as a custom tradition regarding the relation as mentioned.

Keywords : choreography, Naga Principle, Sattha Naga

บทนำ

ดินแดนภาคอีสานเป็นแหล่งอารยธรรมสำคัญอันเต็มไปด้วยร่องรอยหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่พร้อมจะพลิกให้เห็นโฉมหน้าแท้จริงของประวัติศาสตร์ไทยและภูมิภาคอุษาคเนย์ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2546) หลักฐานที่สำคัญดังกล่าวนั้น ได้แก่ “สัญลักษณ์แห่งนาค” (Naga symbol) นอกจากจะมีความเชื่อมกับกลุ่มชนที่เป็นผู้ตั้งรกรากและสร้างอารยธรรมแถบแม่น้ำโขงแล้ว ยังเป็นลัทธิหนึ่งในศาสนา (ลัทธิบูชานาค) ดังที่ปรากฏในตำนานและพงศาวดารต่างๆ ในอุษาคเนย์ เช่น ตำนานอุรังคธาตุ ตำนานสุวรรณโคม ตำนานสิงหนวัติกุมาร ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา พงศาวดารมอญพม่า (จิตรกร เอมพันธ์, 2545)

นาคปรากฏอยู่มากมายในวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน ในรูปแบบของตำนาน พงศาวดารนิทานปรัมปราท้องถิ่น ความเชื่อเรื่องพญานาค หรือ “นาคาคติ” ได้ถูกรับรู้และให้ความหมายเปลี่ยนแปลงไปตาม

กาลเวลาความคิดและความเชื่อดังกล่าว นอกจากจะได้รับการถ่ายทอดผ่านวรรณกรรมแล้ว ยังได้รับการถ่ายทอดผ่านพิธีกรรม และดำรงอยู่ร่วมสมัยกับวิถีชีวิตของชาวอีสานลุ่มน้ำโขงปัจจุบัน ซึ่งความผูกพันของนาคกับชุมชนลุ่มแม่น้ำโขงเป็นความผูกพันที่ลุ่มลึกยาวนานแทรกซึมอยู่ในสายเลือดของผู้คนสองฝั่งโขงมาโดยตลอด ดังคำกล่าวของชาวลุ่มแม่น้ำโขงว่า “โขงขาดนาค ข้าวขาดฝน คนก็สิ้นใจ” แสดงให้เห็นว่าความเชื่อเรื่องนาคเปรียบเสมือนเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขง ที่ได้ปรากฏตัวผ่านรูปแบบทางศิลปกรรมด้านต่างๆ ซึ่งจะเห็นได้ว่า นาคหรือพญานาค เป็นสัตว์ซึ่งไม่มีตัวตนอยู่จริงในโลกเชิงประจักษ์ภายใต้การอธิบายเชิงวิทยาหากแต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาจากจินตนาการของมนุษย์ ซึ่งปรากฏให้เราเห็นภายในบริบทของศิลปวัฒนธรรมด้านต่างๆ เช่น พิธีกรรม วรรณกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม สถาปัตยกรรม ฯลฯ นาคในจินตนาการจึงถูกสร้างสรรค์ผ่านงานศิลปกรรมให้เราสัมผัสรับรู้ถึงรูปลักษณ์ทางกายภาพที่ชัดเจนมากขึ้น (พิเชษฐ สายพันธ์, 2539) งานศิลปกรรมรูปนาคยังปรากฏทั้งในงานศิลปกรรมอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นจิตรกรรมฝาผนัง งานศิลปะการแสดง งานบายศรี และศิลปกรรมพื้นบ้านต่างๆ ความเชื่อเรื่องนาคผูกพันกับมนุษย์มาช้านาน โดยเฉพาะในชุมชนอีสานแถบลุ่มน้ำโขงแล้ว นาคมีความสัมพันธ์ในฐานะที่เป็นบรรพบุรุษ เป็นสัญลักษณ์อันศักดิ์สิทธิ์ เป็นเทพเจ้าแห่งความอุดมสมบูรณ์ สามารถให้เกิดแม่น้ำลำคลอง หรือภัยพิบัติจนบ้านเมืองถล่มล่มจมได้ อิทธิพลความเชื่อเรื่องนาคจึงปรากฏให้เห็นในงานศิลปกรรมทั่วๆ ไป ไม่ว่าจะเป็นประตู บันใด หรือ เสา และแม้แต่ศิลปะด้านดนตรี นาฏยศิลป์ก็ก่อรูปแบบต่างๆ อย่างหลากหลายทั้งในเชิงกระบวนท่าอันสวยงาม เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับที่แสดงให้เห็นลวดลาย สีสัน อันวิจิตรตระการตา รวมไปถึงท่วงทำนองดนตรีที่ไพเราะ ในปัจจุบันจึงมีงานด้านนาฏยศิลป์เชิงสร้างสรรค์ ที่มีแนวคิด ความเชื่อเรื่องเกี่ยวกับนาคเกิดขึ้นหลายรูปแบบด้วยกัน (อุรารมย์ จันทมาลา, 2555)

งานศิลปะทางด้านนาฏยศิลป์เป็นการสร้างสรรค์ของมนุษย์ ที่มีการแสดงออกที่แตกต่างกันแต่ละบุคคล ชุมชน แต่ละสมัย แต่ละเชื้อชาติ หรือการมองเห็นคุณค่าความงามของนาฏยศิลป์นั้นเป็นการยากอยู่เช่นกัน เพราะไม่มีเครื่องมือกลไกใดๆ จะมาวัดได้ว่าจะต้องเป็นเช่นนี้หรือเช่นนั้นจึงได้มาตรฐาน ด้วยเหตุนี้จึงต้องมีการพิจารณากันหลายแง่ หลายมุม ต้องมีความรู้ความเข้าใจ หรือภูมิหลังของงานนั้นเป็นอย่างดีตลอดจนเข้าใจในปัญหาของการแสดงออกงานทางด้านนาฏยศิลป์นั้น นักนาฏยประดิษฐ์ คือ ช่างออกแบบสร้างงานทางด้านนาฏยศิลป์ เป็นผู้มีพลังในกระบวนการคิด และการกระทำ อีกทั้งเป็นผู้ที่มีบทบาทสูงต่อการกำหนดขั้นตอนการประดิษฐ์สร้างสรรค์งาน ให้เป็นไปตามความต้องการของตนเอง ด้วยการเรียนรู้ กระบวนการเคลื่อนไหวของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นการนั่ง นอน เดิน วิ่ง ล้มลุก คลุกคลาน รวมถึงศึกษาอารมณ์ ความรู้สึกภายในของคนพร้อมกับจดบันทึกสิ่งที่ตนได้เห็น ได้สัมผัส โดยอาศัยจินตนาการ แรงบันดาลใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าได้พบเห็นในสิ่งที่ไม่คาดคิดไว้ก่อน การจดบันทึก จึงเป็นเครื่องช่วยเตือนความจำได้เป็นอย่างดี ซึ่งในวันข้างหน้า การบันทึกของเราอาจเป็นการช่วยจารึกให้เกิดเป็นข้อมูลประวัติศาสตร์แก่วงการนาฏยศิลป์ได้ (พีรพงศ์ เสนไสย, 2557)

นาฏยประดิษฐ์ เป็นการประมวลปัจจัยต่างๆ ของการแสดงมาสร้างสรรค์เป็นนาฏยศิลป์ นาฏยประดิษฐ์แม้เป็นศิลปะสร้างสรรค์ที่ต้องการความแปลกใหม่ แต่ก็ต้องอาศัยปัจจัยของนาฏยจารีตจากอดีตเป็นฐาน วัตถุดิบ ความคิด วิธีการ การศึกษาและเรียนรู้ตัวอย่างจากอดีตยิ่งมีมากและหลากหลายเพียงใดก็ย่อมทำให้นักนาฏยประดิษฐ์มีโอกาส สร้างสรรค์งานนาฏยศิลป์ได้กว้างไกลเพียงนั้น เพราะนักนาฏยประดิษฐ์สามารถนำสิ่งที่ได้พบ ได้เห็น มาใช้ในงานออกแบบของตนได้มากประมาณหนึ่ง ทั้งสองประการจะทำให้ผลงานสร้างสรรค์ของนักนาฏยประดิษฐ์มีความแปลกใหม่และโดดเด่นอย่างแท้จริง (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2543)

จากความสำคัญที่กล่าวมาข้างต้นจึงทำให้เกิดแนวคิดที่จะศึกษาปรากฏการณ์ของพื้นที่ ความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่กับผู้คนด้านการแสดง ในด้านความเชื่อที่มีต่อพญานาคศรีสุทโธ ผู้วิจัยจึงได้นำเสนอแนวคิดสร้างสรรค์การแสดงเป็นท่ารำ เพื่อสื่อถึงลักษณะที่มีความเกี่ยวข้องในด้านความเชื่อของผู้คนที่มีความศรัทธาต่อพญานาคถึงพัฒนาการและความสัมพันธ์กัน เพื่อให้เกิดความเข้าใจลักษณะการใช้พื้นที่ผ่านศิลปะการแสดงของผู้คนกลุ่มต่างๆ ในการใช้พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อเชื่อมโยงกับศิลปะการแสดง

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมา ความเชื่อ ความศรัทธา เรื่องนาคด้านการแสดงในพื้นที่คำชะโนด
2. เพื่อสร้างสรรค์ศิลปะการแสดง ชุด ฟ้อนศรัทธานาคะ

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย
ที่มา : สุดารัตน์ อาฒยะพันธุ์

วิธีดำเนินการวิจัย

การปฏิบัติการวิจัยนี้ ผู้วิจัยนำข้อมูลทั้งหมดจากเครื่องมือที่ได้มาข้างต้น มาวิเคราะห์เพื่อศึกษา ค้นคว้าถึงประเด็นต่างๆ แล้วจึงเริ่มทำการทดลองปฏิบัติการสร้างสรรค์ตามแผน ดังนี้

1. เลือกข้อมูลที่จะนำมาสร้างสรรค์ผลงาน
2. ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับความเป็นมา ความเชื่อ ความศรัทธาเรื่องนาคด้านการแสดงในพื้นที่คำชะโนด
3. ศึกษาเก็บข้อมูล ลงภาคสนาม คำชะโนด อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี
4. นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษา จัดทำดนตรีเพื่อประกอบการแสดงให้เหมาะสม
5. คิดประดิษฐ์ท่าฟ้อนประกอบดนตรี โดยการนำแนวคิดและทฤษฎี ศึกษาท่าฟ้อนอีสานให้เหมาะสมกับดนตรี
6. จัดลำดับท่าทางให้เหมาะสม และจัดลำดับการแปรแถว เพื่อให้เกิดความสวยงาม
7. ออกแบบเครื่องแต่งกาย
8. คัดเลือกนักแสดงให้เหมาะสมกับชุดการแสดง
9. การทดลองปฏิบัติ โดย การนำผลงานสร้างสรรค์ ขึ้นซ้อมการแสดงให้กับนักแสดง เพื่อหาข้อบกพร่องของการแสดงทั้งหมด มาปรับปรุงแก้ไข
10. นำผลงานออกเผยแพร่ บันทึกภาพและ วีดีโอ
11. นำผลงานส่งให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ
12. ปรับปรุงผลงานตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ
13. รวบรวมข้อมูลจัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม ในการสร้างสรรค์ศิลปะการแสดง ชุด ฟ้อนศรัทธานาคะ

ผู้วิจัยได้แบ่งขั้นตอนในการประกอบสร้างตามหลักนาฏยประดิษฐ์ (สุรพล วิรุฬห์รักษ์,2547) ดังนี้คือ

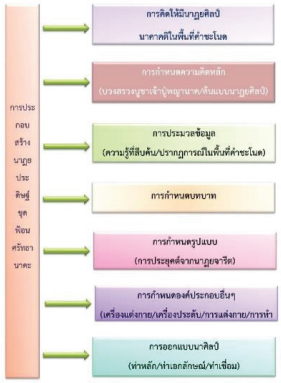

ภาพที่ 2 แผนภูมิสรุปการประกอบสร้างนาฏยประดิษฐ์ชุดฟ้อนศรัทธานาคะ
ที่มา : สุดารัตน์ อาฒยะพันธุ์

ผลการวิจัย

5.1 ความเป็นมา ความเชื่อ ความศรัทธาเรื่องนาคด้านการแสดงในพื้นที่คำชะโนด พบว่า ความเชื่อที่มีต่อนาค ในท้องถิ่นมีความหลากหลายทั้งความเชื่อดั้งเดิม ความเชื่อทางพุทธศาสนา ก่อให้เกิดการตีความและการสื่อความหมายโดยการบนบานกราบไหว้ บูชา การขอพร และการแก้บน โดยการมีการใช้พื้นที่ ที่เป็นส่วนสำคัญในการประกอบพิธี ผู้วิจัยเห็นถึงความสำคัญของการใช้พื้นที่ การสื่อท่าทางของการร่ายรำที่สื่อถึงการรำถวายแก่พญานาค โดยมีท่ารำที่สื่อให้เห็นว่าตนเองเป็นนาคหลักของการสื่อสารท่าทาง การแต่งกาย เพลงที่ใช้ในการแสดง และการแปรแถว โดยที่ผู้วิจัยจะนำมาเพื่อสร้างสรรค์การแสดง ฟ้อนศรัทธานาคะ

5.2 การสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงชุด ฟ้อนศรัทธานาคะ พบว่า ขั้นตอนในการประกอบสร้างตามหลักนาฏยประดิษฐ์ตั้งแต่การคิดให้มีนาฏศิลป์เพื่อสร้างรำบวงสรวงบูชา ในพื้นที่คำชะโนด โดยการกำหนดความคิดหลักในการนำไปใช้ให้ชัดเจน เพื่อเป็นกรอบควบคุมการทำงาน การประมวลข้อมูลด้วยการสืบค้นทั้งเอกสารงานวิจัย และข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์ สังเกตกลุ่มตัวอย่างในบริบทพื้นที่ การกำหนดรูปแบบตามหลักนาฏศิลป์อย่างมีหลักเกณฑ์ จนกระทั่งการกำหนดองค์ประกอบอื่นๆ ได้แก่ เครื่องแต่งกาย ดนตรี การเคลื่อนไหวและการใช้พื้นที่ ตลอดจนการออกแบบท่ารำโดยการสร้างรายละเอียดให้เป็นไปตามกรอบแนวคิด การผสมผสานระหว่างท่ารำการวางท่าหลักที่มีรูปแบบมาตรฐานและแบบแผน กับท่าที่สร้างขึ้นเพื่อสื่อถึงกิริยาของนาค ตลอดจน ท่าเชื่อมที่ใช้ในการเคลื่อนที่จากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง ได้เป็นไปตามหลักการนาฏยประดิษฐ์ ที่เน้นความสัมพันธ์ เชื่อมโยง และสมดุล จนเกิดสุนทรียภาพ การออกแบบดนตรีจึงต้องมีท่วงทำนองที่สร้างเสริมความรู้สึก ความยิ่งใหญ่ของนาค บทสวดที่แสดงการบูชาก็จะสามารถสื่อสารความขลังได้อีกทางหนึ่ง การใช้มือเป็นสัญลักษณ์แทนความเป็นนาค เป็นท่าสามัญที่เข้าใจกันได้ง่าย และด้วยความเป็นนาฏยประดิษฐ์แบบพื้นเมือง เครื่องแต่งกายจึงมิได้แพรวพราวเหมือนเกล็ดพญานาค หากแต่ใช้สีเขียวเป็นสัญลักษณ์แทน เมื่อนำมาประกอบกับองค์ประกอบอื่นๆ ชี้ให้เห็นว่าพิธีกรรม ความเชื่อ นาฏกรรม เป็นวัฒนธรรมที่สอดสัมพันธ์ยึดโยงอยู่ด้วยกันจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชุมชน

จากแนวคิดที่ได้กำหนดการนำเสนอกระบวนรำ โดยมีการเลียนแบบกิริยา ของนาค ซึ่งล้วนแล้วแต่สัมพันธ์กับดนตรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการฟ้อนรำ เมื่อตัวละครหรือนาฏยศิลปินอยู่ในอารมณ์ใด ดนตรีที่จะนำมาใช้ก็ต้องคัดเลือกให้เหมาะสม ทั้งท่วงทำนอง เสียง จังหวะ และการบรรเลง ทั้งนี้ผู้สร้างสรรค์ได้ออกแบบแนวความคิด แบ่งออกเป็น 3 ช่วง คือ

ช่วงที่ 1 เป็นการแสดงลีลานาฏยประดิษฐ์จากรูปแบบของเศียรพญานาค เช่น นาค 9 เศียร นาค 7 เศียร นาค 5 เศียร และนาค 3 เศียร โดยนำทำนองของดนตรี ผสมผสานกับบทสวดบูชาพญานาค และท่ารำที่สื่อให้ผู้ชมเห็นถึง กิริยาของพญานาค การต่อตัวให้คล้ายกับลำตัวพญานาค

ภาพที่ 3 พญานาค 9 เศียร
ที่มา : สุดารัตน์ อาฒยะพันธุ์

ภาพที่ 4 พญานาค 7 เศียร
ที่มา : สุดารัตน์ อาฒยะพันธุ์

ภาพที่ 5 พญานาค 5 เศียร
ที่มา : สุดารัตน์ อาฒยะพันธุ์

ภาพที่ 6 พญานาค 3 เศียร
ที่มา : สุดารัตน์ อาฒยะพันธุ์

ช่วงที่ 2 เป็นการแสดงกระบวนท่ารำที่เรียกว่า Free Form หรือเรียกอีกอย่างหนึ่ง คือ improvise โดย ประกอบกับทำนองของบทสวดบูชาพญานาค สื่อให้เห็นถึงการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การขอพรต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ของชาวบ้านคำชะโนด และนักท่องเที่ยว ที่ขอพรกับพญานาค

ภาพที่ 7 การแสดง Free form หรือ improvise
ที่มา : สุดารัตน์ อาฒยะพันธุ์

ช่วงที่ 3 ผู้สร้างสรรค์ ได้นำอุปกรณ์การแสดงเข้ามามีส่วนร่วมในการประกอบสร้างนาฏยประดิษฐ์ คือ บายศรีรูปพญานาค กล่าวคือ ผู้ที่เข้าไปในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ณ คำชะโนด จะมีการนำบายศรีเข้าไปกราบไหว้ขอพร ปูพญานาคศรีสุทโธ ผู้สร้างสรรค์ได้จินตนาการการแสดง ให้มีการนำพานบายศรีรูปพญานาค ประกอบกับการจัดแถว เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการแสดง ชุด ฟ้อนศรัทธานาคะ

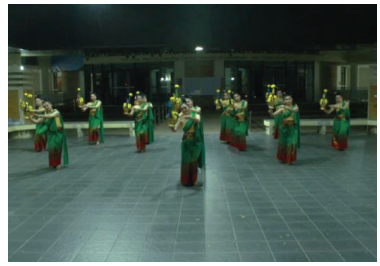

ภาพที่ 8 การประกอบสร้างนาฏยประดิษฐ์ประกอบบายศรีรูปพญานาคพร้อมจัดแถว
ที่มา : สุดารัตน์ อาฒยะพันธุ์

ภาพที่ 9 การประกอบสร้างนาฏยประดิษฐ์ประกอบบายศรีรูปพญานาคพร้อมจัดแถว
ที่มา : สุดารัตน์ อาฒยะพันธุ์

ดนตรี

การบรรจุท่วงทำนองดนตรี ผู้วิจัยต้องการสื่อถึงการกราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ การขอพร ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คนในพื้นที่เรียกว่าปู่นาคราชศรีสุทโธ เพื่อเป็นดนตรีเกี่ยวกับการสักการะบูชา ท่วงทำนองจึงเกี่ยวกับพิธีกรรม และได้จัดทำเป็นแนวทำนองดนตรีใหม่ ที่มีชื่อลายเพลง ศรัทธานาคะ นาคะบูชา ที่ใช้ประกอบการแสดง ฟ้อน ศรัทธานาคะ อีกทั้งการนำบทสวดมนต์บูชาปู่ศรีสุทโธ ย่าศรีปทุมมา เข้าในเพลงนี้ ตามค่านิยมของผู้คน ไม่ว่าจะเป็นคนในพื้นที่ หรือผู้ที่เข้ามาสักการะบูชา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่มีความเชื่อ ความศรัทธา ในสถานที่ คำชะโนด
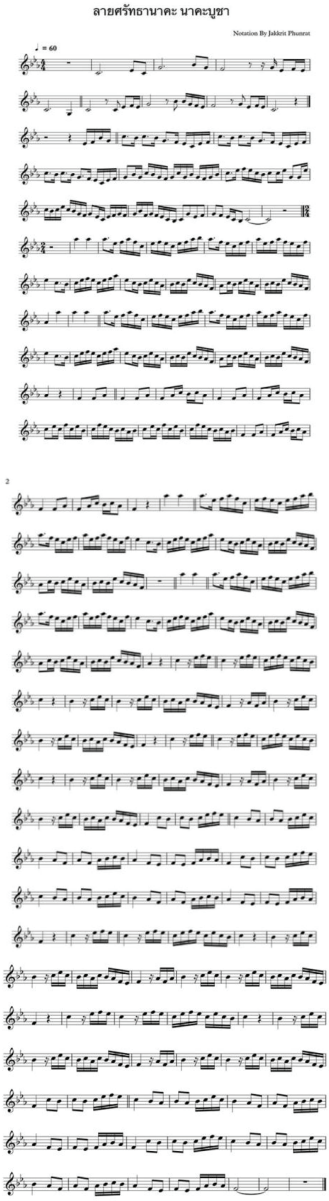
เครื่องแต่งกาย

เครื่องแต่งกายนาฏยศิลป์ คือ เครื่องแต่งกายที่นาฏยศิลป์สวมใส่ในการแสดงเพื่อความงดงามและเพื่อบ่งบอกบุคลิกลักษณะของผู้แสดง ซึ่งเครื่องแต่งกายประกอบด้วย ศิราภรณ์ คือเครื่องประดับศีรษะ ภัสตราภรณ์ คือ เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม และถนิมพิมพาภรณ์ คือ เครื่องประดับสร้อยคอ ต่างหู กำไล เป็นต้น ทั้งนี้ยังรวมไปถึงการแต่งหน้า ทำผม

ภาพที่ 10 ลักษณะการแต่งกายของนักแสดง
ที่มา : สุดารัตน์ อาฒยะพันธุ์

การทำผมของผู้แสดง

ผู้วิจัย ต้องการสื่อให้เห็นว่า การรำชุดฟ้อนศรัทธานาคะ นั้น เป็นการสื่อถึง พญานาค จึงมีขั้นตอนในการสร้างสรรค์ทรงผม ของนักแสดง คือ การก้าวผมขมวดผมไว้ที่ข้างซ้ายมือของผู้แสดง โดยแบ่งผมข้างหน้าข้างขวาไว้เล็กน้อย อีกทั้งเพิ่มความสวยงามให้แก่ทรงผม โดยการปักปิ่นไว้ที่มวยผมข้างซ้าย ตามภาพประกอบ ดังนี้

ภาพที่ 11 ทรงผมผู้แสดงด้านหน้าและด้านหลัง
ที่มา : สุดารัตน์ อาฒยะพันธุ์

การแต่งหน้าของผู้แสดง

การแต่งหน้าของผู้แสดงนั้น ผู้วิจัย เสนอถึงเฉดสีของตัวละครในการแสดง คือ ผู้แสดงนั้น แสดงเป็นพญานาคที่ออกมาร่ายรำ โดย การนำสีเขียวทาที่หางตา และการเขียนคิ้วที่ตวัด ให้คล้ายกับ รูปทรงของหางพญานาค ตามภาพประกอบ ดังนี้

ภาพที่ 12 การแต่งหน้าของผู้แสดงด้านข้าง
ที่มา : สุดารัตน์ อาฒยะพันธุ์

สรุปผลและอภิปรายผล

การสร้างสรรค์ศิลปะการแสดง ชุด ฟ้อนศรัทธานาคะ มีการแบ่งขั้นตอนในการประกอบสร้างตามหลักนาฏยศิลป์ พบว่า การประกอบสร้างงานทางด้านนาฏยศิลป์นั้น จำเป็นต้องมีหลักการทางความคิดตามหลักนาฏยศิลป์เป็นอย่างยิ่ง เพื่อกระบวนท่ารำที่สวยงาม การใช้การเคลื่อนไหวของร่างกาย การสื่อความหมายทางท่ารำโดยสัญญะ ซึ่งสอดคล้องกับองค์

ประกอบอื่นๆ ได้แก่ ดนตรี และเครื่องแต่งกาย ผ่านกระบวนการทางด้านความคิด ในด้านท่ารำที่เป็นเอกลักษณ์ เช่น การสื่อสัญญะโดยการใช้สัญลักษณ์ของการใช้มือ แทนสัญลักษณ์ของนาค การเคลื่อนไหวของผู้แสดงที่เคลื่อนไหวคล้ายกับนาค และดนตรีที่ประกอบสร้างขึ้นล้วนแล้วแต่ผ่านการศึกษามาจากกระบวนการสร้างสรรค์นาฏยประดิษฐ์ พื้นที่นาคาคติคะโนดเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ดึงดูดความเชื่อและศรัทธาของผู้คนจนเกิดปรากฏการณ์ต่างๆ อย่างมากมาย

ข้อที่ 1 ความเป็นมา ความเชื่อ ความศรัทธาเรื่องนาคด้านการแสดง ในพื้นที่คำชะโนด พบว่า พญานาคหรือนาค (Naga) มีมาตั้งแต่เมื่อไหร่ไม่ทราบได้ แต่คนที่นับถือศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ ฮินดู มีความเชื่อความศรัทธาในพญานาคมานาน และนาคได้เข้ามาเกี่ยวพันธ์กับวิถีชีวิตอย่างแยกไม่ออก และมักจะแสดงออกในเรื่องความเชื่อ ความศรัทธาในพิธีกรรมลักษณะต่างๆ สอดคล้องกับที่ (ภิญโญ จิตต์ธรรม, n.d.) ที่กล่าวว่า ความเชื่อความศรัทธาเรื่องนาคในภาคอีสานแสดงออกผ่านภาพวาด ประติมากรรม ตามศาลา โบสถ์ วิหาร สถานที่สำคัญทางศาสนา และเทวสถาน ซึ่งนาคเป็นสัตว์ที่ไม่สามารถมองเห็นได้ตามธรรมชาติ มนุษย์จึงใช้จินตนาการในการสร้างนาคขึ้นมาใหม่ โดยสร้างให้มีความพิเศษแตกต่าง จากสิ่งมีชีวิตที่เราพบเห็นได้โดยทั่วไป จึงเกิดเป็นศิลปกรรมนาคในรูปแบบต่างๆ ซึ่งนับเป็นภูมิปัญญาในการคิดจินตนาการความเชื่อออกมาในรูปแบบของงานศิลปะ สอดคล้องกับ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2541) ที่อธิบายว่า ชุมชนใน ภาคอีสานที่จะเน้นอุดมการณ์แห่งความเป็นพี่น้องแบบสังคมโคตรวงศ์ ความสัมพันธ์หลักในชุมชนเป็นความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ นับ ถือสายโลหิต ความสัมพันธ์นี้ทำให้ชาวบ้านอยู่ร่วมกัน พึ่งพาอาศัยกันและกัน และรักษาความคิด ความเชื่อ การนับถือผีอย่างเหนียวแน่น นอกจากนั้นอิทธิพลความเชื่อเรื่องนาคยังปรากฏให้เห็นในการแสดงการฟ้อนรำต่างๆ ซึ่งนาฏยศิลป์เป็นศิลปกรรมอีกแขนงหนึ่งที่มีการพัฒนามาอย่างต่อเนื่องทั้งในรูปแบบและแนวคิด ซึ่งแตกต่างกันตามบริบทของประเพณี ความเชื่อ นิทานเรื่องเล่า วิถีชีวิต การแสดงที่ถูกประกอบสร้างขึ้นเพื่อสื่อสารให้เห็นถึงพลังความเชื่อของความเป็นนาค มักมีการสร้างอัตลักษณ์ในการแสดงให้มีพลังอำนาจด้วยการอาศัยองค์ประกอบทางการแสดงต่างๆ ทั้งดนตรีและการต่างกาย สอดคล้องกับ (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2544) ที่อธิบายว่า นาฏยศิลป์เป็นเครื่องแสดงสิ่งที่มีพลังพิเศษหรือเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติ สามารถใช้สื่อสารกับสิ่งที่มีอิทธิฤทธิ์ผ่านท่าทางที่เป็นภาษา

ข้อที่ 2 การสร้างสรรค์ศิลปะการแสดง ชุดฟ้อนศรัทธานาคะ พบว่า หลักนาฏยประดิษฐ์ในเรื่องการคิดให้มีนาฏยศิลป์ในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คำชะโนด การกำหนดความคิดหลักทั้งในระดับเป้าหมายและระดับวัตถุประสงค์ การประมวลข้อมูล การกำหนดขอบเขต การกำหนดรูปแบบตลอดจนการกำหนดองค์ประกอบอื่นที่ประกอบไปด้วย เครื่องแต่งกาย ดนตรี กระบวนท่ารำ ทั้งหมดล้วนเป็นกระบวนการควบคุมการทำงานของการสร้างสรรค์ให้เห็นไปตามวัตถุประสงค์และแนวความคิด ซึ่งความคิดสร้างสรรค์จะต้องประกอบไปด้วย ความคิดคล่องแคล่ว ความคิดยืดหยุ่น ความคิดริเริ่ม และความคิดละเอียดลออ สอดคล้องกับ (ชัชวาล วงษ์ประเสริฐ, 2532) ที่อธิบายว่า ท่าฟ้อนรำของชาวอีสาน มีความเป็นอิสระขึ้นอยู่กับลีลาของผู้ฟ้อนที่จะขยับมือเคลื่อนกายอย่างไร ส่วนเรื่องของดนตรีก็มีส่วนสำคัญอย่างยิ่ง การสร้างสุนทรียภาพทางดนตรีนอกจากความไพเราะของท่วงทำนองแล้ว ยังควรส่งอารมณ์และสนับสนุนให้การแต่งเพลงสมจริงอีกด้วย ซึ่งดนตรีพื้นบ้านก็สามารถสร้างท่วงทำนองที่หลายหลายให้สอดคล้องกับอารมณ์ของการแสดงด้วยลายเพลงที่หลากหลาย สอดคล้องกับที่ (ชุมเดช เดชภิมล, 2521) อธิบายว่า ดนตรีพื้นบ้านนั้นแตกต่างกันไปตามสภาพภูมิศาสตร์ ธรรมชาติตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม โดยเฉพาะดนตรีภาคอีสานนั้นท่วงทำนองดนตรีที่สนุกสนานจังหวะขึ้นดังเร้าใจ เช่น ลายสุดสะแนน ลายลำเพลิน ลายกาเต้นก้อน ลายทำนองวังเวงโหยหา เช่น ลายแม่ฮ้างกล่อมลูก ลายลม

พัดพร้าว เป็นต้น นอกจากนี้ความสำคัญในเรื่องจังหวะและทำนองเพลงยังสอดคล้องกับแนวคิดของ เฉลย ศุขะวนิช (2538) ที่อธิบายว่า การกำหนดท่วงทำนองและจังหวะของเพลงให้เข้ากับลีลาท่ารำโดยยึดหลักความสัมพันธ์ของท่วงทำนองเพลงกับท่ารำ ความสัมพันธ์ระหว่าง ความหมายของบทร้องเป็นเรื่องที่ต้องทำให้กลมกลืน และการแสดงจะสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อมีการออกแบบการเคลื่อนไหวและการใช้พื้นที่ให้เหมาะสม ไม่ว่าจะเป็นการใช้ที่ว่าง ตำแหน่ง ขนาด ทิศทาง เพื่อให้เกิดความลงตัว และสอดประสานกับท่ารำจนเกิดเป็นภาพศิลปะที่สวยงาม สอดคล้องกับ (ชาญณรงค์ พรรุ่งโรจน์, 2548) ที่อธิบายถึงความงามในศิลปะเป็นผลงานทางทักษะที่ผ่านกระบวนการทางปัญญาความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ เพื่อตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจเป็นพื้นฐาน ศิลปะไม่ใช่ธรรมชาติ แต่ศิลปะได้อาศัยธรรมชาติเป็นปัจจัย เป็นแหล่งดลใจทางการสร้างงานศิลปะ การสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงชุด ฟ้อนศรัทธานาคะ เป็นการสร้างงานศิลปะจากความเชื่อในสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ แต่ใช้หลักทางนาฏศิลป์เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดความงดงาม มีแบบแผนรับใช้ชุมชนได้อย่างมีระบบต่อไป

เอกสารอ้างอิง

จิตรกร เอมพันธ์. (2545) **พญานาค เจ้าแห่งแม่น้ำโขง : พิธีกรรมกับระบบความเชื่อพื้นบ้านแห่งวัฒนธรรมอีสาน คณะรัฐศาสตร์.** จุฬาลงกรมหาวิทยาลัย.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2541) **วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย.** กรุงเทพ : สร้างสรรค์จำกัด.

ชัชวาล วงษ์ประเสริฐ. (2532). **ศิลปะการฟ้อนภาคอีสาน.** มหาสารคาม : สำนักงานวิทยบริการ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

ชาญณรงค์ พรรุ่งโรจน์. (2548) **การวิจัยทางศิลปะ..** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชุมเดช เดชภิมล. (2521). **ภาพสะท้อนชีวิตชาวอีสานจากหมอลำ.** กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร.

พิเชฐ สายพันธุ์. (2539). **นาคาคติ อีสานลุ่มน้ำโขง : ชีวิตทางวัฒนธรรมจากพิธีกรรมร่วมสมัย.** วิทยานิพนธ์หลักสูตรสังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พีรพงศ์ เสนไสย. (2557) **นาฏยประดิษฐ์อีสาน** มหาสารคาม : สาขานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ภิญโญ จิตต์ธรรม. (ม.ป.ป.). **ขนบธรรมเนียมประเพณีไทย.** สงขลา : มงคลการพิมพ์.

สุจิตต์ วงษ์เทศ (2546) **นาคในประวัติศาสตร์อุษาคเนย์.** กรุงเทพ : มติชน.

สุรพล วิรุฬห์รักษ์ (2544). **นาฏยศิลป์ปริทรรศน์.** กรุงเทพฯ : ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุรพล วิรุฬห์รักษ์.(2543) **นาฏยศิลป์ปริทรรศน์** กรุงเทพฯ : ภาควิชานาฏศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อุรารมย์ จันทมาลา. (2555) **ความเชื่อเรื่องนาคที่มีอิทธิพลต่อแนวคิดและรูปแบบการสร้างงานนาฏศิลป์ไทย** วารสารคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม